

LÕPETAMATA SOTSIALISM: VIIS PILTI TALLINNAST

Tekst: KAIJA-LUISA KURIK, doktorant, Manchesteri School of Architecture

Fotod: KAUR MARAN, vabakutseline fotograaf

Tallinn on lihtne linn lugeda – erinevad ajastud ja ideoloogiad joonistuvad ruumis välja erakordse selgusega. See kehtib ka sotsialistliku ruumipärandi otsingutel. Nõukogude Liidu planeerimisele iseloomulikud modernistlikud ideaalid linnast, mis funktsioneerib kui kella-värk, kus igapäevased tegevused toimuvad hästi organiseeritud mikrorajoonides ning kiire ühistransport liigutab masse vabriku ning kodu vahel, on Tallinna linna piire nihutanud nii ida kui lääne suunal. Mustamäe, Lasnamäe ja Õismäe kerkimine vaid mõne kümnendi jooksul on näide nõukogude planeerimise suuremõttelistest visioonidest, sama võib väita ka näiteks üsna radikaalse tsentraalse transpordiplaneerimise kohta (vaata Tauri Tuvikese teksti samas numbris).

Nõukogude planeerimise peamiseks eripäraks on omandi jaotumine. Kogu maa kuulus riigile ning režiimi poolt heaks kiidetud arhitektidel olid üsna vabad käed loomaks suuremõdulisi mitmeosalisi projekte. Nõukogude Tallinna planeeriti läbi generaalplaanide (üldplaneeringute), millest esimene koostati 1953. aastal ning teine juba 1961. ja 1962. aastal.¹ Generaalplaanid visioneerisid linna arengut 30-35 aasta jooksul ja seadsid üldised linnaehituslikud parameetrid. Detailsemad lahendused selgitati erinevate planeerimisprojektide kaudu. Juba esimeses generaalplaanis tähtsutati Tallinna merelinnana ning otsiti lahendust mere ning kesklinna ühendamise probleemile, planeeriti uut linnasüdant ning transpordilahendusi. Linna liikumiskoridore nähti ette radiaalsetena. Teise generaalplaani nn “Suur-Tallinna” kavand tegeles aga põhjalikumalt laiaulatusliku elamuehitusega – planeeringuperioodi jooksul kasvas Tallinna rahvastik märkmimisväärselt (1959. aasta 283 071 inimestelt 478 974. inimeseni 1989. aastal). Nõukogude periood on ajajärk, kus Tallinn muutus kõige drastilisemalt ning kasvas kõige kiiremini.

Mistahes režiimi vahetumine teisega aga jätab õhku kestva lõpetamatuse tunde. Pooleli jäänud projektid asenduvad uute visioonidega, aga mitte kunagi valminud ideed kestavad edasi aeg-ajalt taassündivates diskussioonides ning väljenduvad väikesemõdulises ruumilises absurdis – trepis, mis ei vii mitte kuhugi ja kaasaegse arhitektuuri disainis, mis jälgib jätkuvalt visioneeritud liikumistrajektoore. 1990. aastatel vastanduti nõukogude ruumile iseloomulikele arengutele ning sooviti asendada sotsialistlikest ideaalidest lähtuvad planeerimislahendused lääneliku ruumiga. Vastandumist toetas järsk eraomandi kasv. Nimelt loovad sellised äkilised katkestused või suunamuutused ruumilises arengus kontraste ja nihetusi, kinnistavad kestvalt lõpetamata atmosfääri ning rõhutavad Tallinna vastandusi veelgi.

Fotoreportaaž otsib nõukogude Tallinna planeerimise pooleli jäänud projektide jälgi ja küsib, kuidas rajamata transpordivõrgustikud, rajoonikeskus, keskväljak, tänava läbimurd ning teljelised promenaadid mõjutavad tänast ruumikogemust ja -planeerimist. Valisime välja viis näidet, mis on omamoodi märgilise tähtsusega.

RÄVALA PUJESTEE – KAHE MAGISTRAALI LIITJA.

Rävala pujestee planeeriti olulise linnaehitustaliku kesk-
teljena juba esimeses generaalplaneeringus. Koos Estonia teatri
ette kujundatava Teatri väljakuga oleks sellest saanud uus
oluline liikumistrajektoor linnasüdames. Teises generaal-
planeeringus tehti Rävala pujestee lääne suunal pikemaks nii,
et see ühendaks sirgjoonel kaks radiaalmagistraali pärnu
ja Tartu maantee. Läbilõike lõppu Tõnismäele planeeriti

uus ooperimaja. Lahenduse elluviimiseks korraldati ka
konkurss, kuid sobiva plaanini ei jõutud ning idee, mis
eeldanuks suure hulga puithoonestuse lammutamist, ei
leitud ka kohalike elanike toetust.
Näib aga, et plaan elab veel edasi. Jätakuvalt on Rävala
pujestee pikendus kirjas Tallinna üldplaneeringus kui
vajalik ida-lääne-suunaline ühendusjoon. 2014. aastal

ehitatakse Rävala pujestee lõppu Pluss arhitektide poolt
kavandatud korteri- ning ärihoone, mis vormiliselt justkui
arvestaks võimalusega, et Rävala pujestee läbilõike võiks
tulevikus siiski valmida. Projektkirjelduses seisab: "Sel-
leks, et hoone vahetus läheduses liikuja tajuks siiski lin-
naruumi jätkumist perspektiivsel Rävala pujestee pikendu-
sel, on hoone põhihaht tõstetud üles 5. korruse tasandile."

VIRU VÄLJAK – UUS LINNASÜDA.

1945. aastal määrati Tallinna uueks esindusväljakuks Viru väljak. Idee uuest paraadväljakust kestis läbi Stalini valitsemisaja. Konkurs Viru väljaku kujundamiseks korraldati aga alles 1962. aastal. Kui Nõukogude perioodi alguses visioneeriti ala linna peaväljakuna, kus toimuksid paraadid ning miitingud, siis selleks hetkeks oli visioon juba mõnevõrra muutunud. Tegelikult pakuti välja isegi, et ala võiks osaliselt või täielikult hoonestada.³ Tallinna Kesklinna planeerimise ja hoonestamise võistlusprojektis sellest lahendusest loobuti. Projektis

kavandati ala siiski hoonestamata, kuid hoopis avaliku elu ning ärikeskusena. Paraadid ning miitingud koondusid Vabaduse väljakule ning Maarjamäe memoriaalkompleksi.⁴ Tänauses linnaruumis on Viru väljak kadunud – käibel on küll nimetus Viru väljak, kuid väljakut selle klassikalises mõistes pole. Viru keskuse valmimisega 2004. aastal on piirkond uue arengusuuna, sellest on kujunenud linna peamine äri- ning kaubanduskeus, kus võimalike uute ärihoonete ja autostunud liikumise vastu ikka aeg-ajalt avaliku väljaku motiiv taskust välja tõmmatakse.

MUSTAMÄE – ESTIMENE MAGALA.

Tööstuse areng ning rahvastiku hüppeline kasv pärast II maailmasõda tõstsid vajadust elamispinna rajamise järele. Alusatati tööstuslike vabaplaneeringulist eeslinnade rajamist. Mustamäe ehitus algas 1962. aastal ning kujutas endast 4–9-korruseliste majadega vabaplaneeringulist mikrorajoonidest koosnevat suuremõdulist elamuala. Iga mikrorajoon sisaldas endas vajalikke ühiskondlikke ning kaubanduslikke asutusi ning rohealasid. Linnaosa keskuseks oli planeeritud Ehitajate tee, Mustamäe tee ning Keskuse tee vaheline ala. 1970. aastal koostas arhitekt Raine Karp alale ka detailplaneeringu, kuid selleni ei veel tänaseni

jõutud. Keskus pidi koosnema suurest kultuurimajast tuhandekohalise kino, raamatukogu, tantsusaali, 350-kohalise restorani, hotelli, kohviku ja söökla ning kaubanduskeskusega. Selle kõrvale oleks rajatud haldushoonena mõeldud kõrghoone.⁵

Selline saatus iseloomustab mitmeid suuremõtmelisi elamu-ehitusprojekte nii Tallinnas kui mujal. Paljud ühiskondlikud hooned ning mikrorajoonide keskused on jäänud lõpetamata eelkõige kirrustamise tõttu, mistõttu on magala halb kuvand süvenenud. Järjest kasvava elamispinna nõudluse tingimustes rajati küll kortereid, kuid mitte ühiskondlikke hooned.

Täna asub planeeritud keskuslal määndidega roheala määndgaväljakute ning skulptuuridega. Inimesed on võib-olla kohaliku linnaosavalitsuse initsieeritud tegevuste kaudu õppinud parki kasutama, kuid näib, et Mustamäe Nõmmega kohtumise rohelises osas justkui selle roheala järele vajadust polegi. Kaasaegse Mustamäe keskust on raske ruumiliselt paigutada – sotsiaalsed keskused moodustuvad Tallinna Tehnikaülikooli ning erinevate kaubanduskeskuste ümbrusesse ja kavandatud mikrorajoonide keskused ei toimi nimeilt rajamata jäänud ühiskondlike hoonete tõttu.

LASNAMÄE – TREPID EIKUHUGI.

Lasnamäe on Tallinna kõige uuem paneelelamute piirkond. Peamised liikumistrajektorid planeeriti süvenditesse ning sellisel kujul valmis ka Laagna tee. 1978. aastal kinnitati Tallinna transpordiskeemi projekt, milles oli kirjas ka kiirtrammisüsteemi loomine. Lasnamäel alustati trammitee

ehitustöid 1988. aastal ning maha pandi isegi rööpad⁶.

See oli aga aasta enne laulvat revolutsiooni ning mitmetel põhjustel ei ole trammitee rajamine mitte kunagi õnnestunud. Täna sel Laagna teel tähistavad trammiteed trepid, mis magistraali keskosas viivad justkui mitte kuhugi ning

idee elab edasi aeg-ajalt ilmutates artikleid, mis kannavad pealkirju “Lasnamäe kiirtramm võib tulla viie aasta pärast” (2004) ja “Tallinn lubab Lasnamäe trammiaastaks 2017” (2011).⁶

VIRU HOTELL JA LINNAHALL – MERELE AVAMINE.

Huvitava kombel on Tallinna merele avamine kujunenud lahendamatuks probleemiks juba üle poole sajandi. Merele avamise teemaga tegeleti juba Tallinna esimeses generaalplaanis 1950. aastate alguses ning tegeletakse järjest aktiivsemalt täna.

Viru hotell, Tallinna esimene pilvelõhkuja, avas ukseid 1972. aastal. Linnahall on rajatud 1980. aasta Moskva olümpiamängude purjeregatiks ning mõlemad hooned on osa programmist teadvustada Tallinna kui merelinna. Linnahall on esimene hoone, mis andis elanikele võimaluse linnasüdames merega kokku puutuda ning on seega väga

märgiline ehitis. Viru hotelli ning Linnahalli ühenduskoridorina nähti ette laia jalakäijate bulvarit, mis viiks uuest linnasüdamest otse mereni. Linnahalli ümber plaaniti rajada merepark.

Täna on visioon ühendavast teljest tajutav Linnahalli katusel seistes ning Viru hotelli suunas vaadates – on laiad trepid, mis on justkui liiga suurejoonelised tänavaruumiga, millesse nad viivad. Kaks märgilist modernistliku arhitektuuri näidet joonistuvad selgelt välja ümbritseva erinevast ajastust pärineva hoonestuse keskel.

Kestev ajutisus

Lõpetamata või katkestatud projektid ei ole kindlasti Nõukogude perioodi eripära. Sarnaseid näiteid leiab ka Tallinnast – mainida võib kasvõi Eesti Kunstiakadeemia projekti või uut linnavalitsuse hoonet. ebaselge tulevik väljendub tänases ruumis ajutiste kasutuste näol: bensiinijaama tähtajaline leping, autoparkla või mõni muu “pandlik” lahendus tundub toimivat. Mis aga teeb nõukogude visioonid ja nende ruumilised väljendused eriliseks, on nende suuremõõtmelisus – valmimata on jäänud elamuallade keskused, suured magistraalid, transpordihendused, bulvar ning planeeritud keskväljak.

VIITED:

1. Bruns, D. (1993).
Tallinn: linnaehituslik kujunemine.
Tallinn: Valgus.

2./3. Ibid.

4. Mauer, P. Võim ja väljak.
Sajand Tallinna linna planeerimist. Sirp. 24.03.2000.

5. Õunmaa, O. Mustamäe unelmad, mis ei täitunud. Pealinn. 28.05.2012.

6. Roos, K. Lasnamäe kiirtramm võib tulla viie aasta pärast. Õhtuleht 15.10.2004.